

بررسی نگرش دانشجویان منطقه یازده دانشگاه آزاد اسلامی به اتحاد ملی و انسجام اسلامی

* برزو مروت

E-mail: morovat_1354@yahoo.com

** مصطفی باغبانیان

E-mail: bakhbanyan@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۷/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۳/۳۰

چکیده

کشور ایران به لحاظ فرهنگی، اجتماعی و تاریخی دارای تنوع می‌باشد و به عنوان عنصری از گستره عظیم امت اسلامی با تنوعات فرهنگی بسیار پیچیده‌ای مواجه است. ذات و ماهیت انسجام و اتحاد، مشترکات این اجتماعات هم در سطح ملی و نیز در سطح امت اسلامی است و سرمایه اصلی ایجاد اتحاد، وجوه و اجزای جوامع یعنی اعضای آنها است. نقطه عزیمت این امر را باید در درک و فهم مشترک مسائل از سوی اعضای اجتماع جستجو کرد. در حقیقت کنش‌گران اجتماعی ضمن این‌که دارای ارزش‌های خاص خود می‌باشند می‌توانند به گونه‌ای پایبند به ارزش‌های عام اجتماع نیز باشند. در این پژوهش کنش‌گران اجتماعی دانشجویان می‌باشند، که نگرش آنها نسبت به اتحاد ملی و انسجام اسلامی تحت تأثیر شرایط و عوامل مختلفی شکل می‌گیرد.

بنابراین سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که دانشجویان منطقه ۱۱ دانشگاه آزاد اسلامی چه نگرشی نسبت به اتحاد ملی و انسجام اسلامی دارند؟ سؤال‌های فرعی هم عبارتند از این‌که چه عواملی بیشترین تأثیر را بر این نگرش دارند و سازوکار و پویایی این عوامل به چه شکلی است؟

جمعیت نمونه پژوهش براساس فرمول کوکران، ۳۲۵ نفر انتخاب شده و داده‌ها به روش نمونه‌گیری مطابق نسبی جمع‌آوری شده‌اند. از مجموع فرضیه‌های پژوهش، پنج فرضیه تأیید شده و هم‌بستگی بین متغیرهای «میزان اعتماد به دولت»، «میزان عضویت در تشکلهای مدنی»، «میزان مشارکت سیاسی»، «میزان گرایش‌های اعتقادی و عبادی» و «احساس تعلق اجتماعی عام» با متغیر وابسته «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» در سطح معنی‌داری بالایی اثبات شده است. در معادله خطی که توسط رگرسیون حاصل شده، مشاهده شد که دو متغیر «میزان اعتماد به دولت» و «احساس تعلق اجتماعی عام» حدود ۲۲۶٪ از تغییرات واریانس متغیر وابسته را تبیین و پیش‌بینی می‌کنند. نتایج حاصله بیانگر این است که دانشجویان در عین این‌که به ارزش‌های ملی وفادار هستند، خود را پایبند به هنجارهای فرهنگ اسلامی دانسته و اتحاد ملی می‌تواند در راستای انسجام اسلامی حرکت کند. این گرایش بیانگر فهم و بصیرت دانشجویان به اصل «وحدت کلمه» می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: اتحاد ملی، انسجام اسلامی، اعتماد، مشارکت، عقاید، تعلق، نهادهای

مدنی، دانشجویان دانشگاه آزاد.

* دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی و مدرس دانشگاه، نویسنده مسئول

** کارشناس ارشد اقتصاد و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی سنندج

مقدمه

یکی از سرمایه‌های بنیادین هر جامعه انسجام اجتماعی می‌باشد که مقدمه‌ای لازم برای بقا و تداوم حیات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است. به واقع انسجام پیش‌نیاز رشد، توسعه و برقراری نظم اجتماعی است. انسجام، بیانگر آن است که اعضای یک جامعه به نحوی کلی و در مراتب بنیادین، دارای وفاق در اهداف، ارزش‌ها و نگرش‌ها هستند. علاوه بر آن، انسجام نتیجه شرایطی است که نشان می‌دهد توافق وسیع و قابل قبول نسبت به زندگی، رویکردها و نحوه مواجهه با مسائل سیاسی در جریان است. در این پژوهش اتحاد و انسجام به مثابه متغیر وابسته‌ای مطرح می‌شود که با روند افزایش و یا کاهش علل و عوامل (اعتماد، تعلق، تعهد، مشارکت و...) رو به تزاید و یا نقصان می‌گذارد. به سخن دیگر انسجام اجتماعی، محصول و نتیجه شیوه خاصی از تعاملات اجتماعی و چگونگی مناسبات میان کنشگران در درون زیست جهانی می‌باشد که در یک حوزه زمانی و مکانی جاری و ساری است. از جمله این کنشگران مهم دانشجویان می‌باشند؛ قشری که به دلیل جوان بودن و آگاهی بالا، نقش کلیدی در حرکت جامعه به سوی توسعه و تکامل دارند. لذا لازم است توجه و گرایش این قشر به مسئله اتحاد ملی و انسجام اسلامی و عواملی که منجر به تقویت این مقوله می‌شوند، مورد شناسایی و واکاوی قرار گیرند. بنابراین میزان گرایش یا پایبندی دانشجویان به اتحاد ملی و انسجام اسلامی و عوامل مؤثر بر آن و هم‌چنین سازوکار و دینامیسم شکل‌گیری این گرایش‌ها می‌تواند روشنگر و ترسیم‌کننده چشم‌انداز آنان باشد.

طرح مسئله

خداوند در قرآن مجید، با آیاتی چون «و اعتصموا بحبل الله جميعاً و لا تفرقوا» (آل عمران: ۱۰۳) یا «و ان هذه امتکم امه واحده» (انبیاء: ۹۲)، اتحاد همه مسلمانان را در سیمای یک امت، یک دین، یک راه، یک قبله و یک هدف مورد تأیید قرار داده است. بسیاری از عبادت‌های واجب اسلام، عالی‌ترین مظاهر اتحاد اسلامی هستند. حج با آن همه پویایی و محتوای سازنده، برای همه مردم است. نمازهای واجب عموماً به جماعت خوانده می‌شود، جهاد، خمس و زکات در جمع و اجتماع معنا می‌یابند. اتحاد و انسجام امت چنان محبوب و مطلوب اسلام است که عبادت را پرمحتوا می‌کند و به امت عزت و تعالی می‌بخشد. به همین اندازه، تفرقه‌گرایی مورد نکوهش قرآن است تا آنجا که خداوند دامن زدن به اختلافات را مایه نزدیک شدن مسلمانان به مشرکان

می‌داند: «ولا تكونوا من المشركين من الذين فرقوا دينهم وكانوا شيعاً» (روم: ۳۱ و ۳۲). پیامبر گرامی اسلام نیز نسبت به تفرقه و جدایی افتادن میان مؤمنان هشدار داده و مسلمانان را ید واحدی می‌شمارد. ایشان می‌فرمایند: «من فارق جماعه المسلمين فقد خلع ربعه الاسلام من عنقه» (عطایی، ۱۳۶۹: ۱۹) یعنی هر کس از جماعت مسلمانان فاصله بگیرد، ریسمان اسلام از گردن وی برداشته می‌شود. اسلام، دینی اجتماعی است که همگان را به اتحاد و یکپارچگی فرا می‌خواند. قرآن مجید به صورت مستقیم و غیرمستقیم با واژگانی چون «امه واحده»، «فالف بين قلوبكم»، «لا تفرقوا»، «لاتنازعوا»، «لا تتبعوا السبيل»، «تفریقاً بين المومنين»، «شيعاً»، «اختلفوا» و «تفرقوا» هشدارها و امیدهایی را برای تحقق وحدت بیان کرده است.

با توجه به آیات و احادیث ذکر شده و بر اساس وضعیت و شرایط تاریخی، فرهنگی، اجتماعی جهان اسلام و ایران می‌توان دو عامل کلیدی را برای توجه به اتحاد و انسجام مطرح کرد:

۱- ضرورت دینی در جهان اسلام: بسیاری از علمای بزرگ تشیع و تسنن در راستای ایجاد وحدت و همدلی، تلاش‌های مستمر و پیگیرانه‌ای داشته‌اند که از این میان به بزرگانی هم‌چون آیت‌الله بروجردی، علامه امینی، محمد حسین کاشف‌الغطا، استاد محمد جواد مغنیه، آیت‌الله نایینی، سید هبه‌الدین شهرستانی و امام خمینی از علمای تشیع و علامه شیخ عبدالمجید سلیم، علامه شیخ محمد شلتوت، محمد ابوزهره، محمد فرید وجدی، حسنین محمد مخلوق، عبدالمتعال صعیدی، محمد محمدالمدنی، شیخ مراغی و دکتر احمد امین از علمای اهل سنت می‌توان اشاره کرد. علامه شرف‌الدین همه چیز را در پرتو وحدت می‌بیند و می‌نویسد: اسباب عمران و تکامل به وجود نمی‌آید و روح تمدن و سعادت پدیدار نمی‌شود و گردن ما از یوغ بردگی آزاد نمی‌شود، مگر اینکه اتفاق کلمه داشته، دل‌ها به هم نزدیک و عزم‌ها منسجم باشد تا بتوانیم راه اعتلای امت و عزت ملت اسلام را فراهم آوریم و سرزمین سبز و خرم شود، آسمان رحمت بیارد و چشمه‌سار رحمت و محبت از قلب‌ها روان شود (خدوری، ۱۳۷۴: ۶۱).

۲- ضرورت ملی در جامعه ایران: کشور ایران به همانند بسیاری از کشورهای جهان دارای تنوع فرهنگی است. در نتیجه حضور اقوام، اقشار و خرده‌فرهنگ‌های متعدد با این تفاوت که برخلاف ملت‌های نوپا که فاقد پیشینه تمدنی و تاریخی طولانی هستند، این تنوع جامعه ایران طولانی‌مدت و تاریخی بوده و نباید این واقعیت را نوظهور دانست (روشنی، ۱۳۸۳: ۲). البته جامعه ایران در دوره‌های معاصر، به‌ویژه بعد از

دوره مشروطه در تماس و تعامل با جهان صنعتی قرار گرفته، از یک سو با محصولات معرفتی، فکری و اندیشه‌های غرب و از سوی دیگر با محصولات فناورانه و صنعتی کشورهای پیشرفته آشنا شده است. توسعه، تجدد و مدرنیزاسیون، انواع جدیدی از تفکیک و تمایز اجتماعی را در جامعه ایران به وجود آورده و لذا در پیگیری ایده وحدت ملی توجه به این نکته‌ها حائز اهمیت فراوان است.

برای پژوهش درباره اتحاد و انسجام، دست‌کم سه سطح بررسی را می‌توان از یکدیگر تفکیک کرد؛ سطوحی که هر یک منطق و مفاهیم خاص خود را دارند. سطح اول (سطح خرد) معطوف به افراد و شهروندان است. در این سطح، بیشترین دغدغه، انسجام و سازگاری بین افراد یک جامعه و در نهایت انسجام در خانواده مطرح می‌شود. سطح دوم (سطح میانی) مطالعه و بررسی انسجام گروه‌ها، خرده‌فرهنگ‌ها و قشرهای اجتماعی است و سطح سوم (سطح عالی) به سطح کلی ساختارها و نهادها مربوط می‌شود.

سؤال پژوهش

نقطه عزیمت این پژوهش با در نظر داشتن سطوح دیگر، بررسی سطح خرد و ذهنیت و نگرش کنش‌گران در خصوص اتحاد ملی و انسجام اسلامی می‌باشد. بنابراین سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که دانشجویان منطقه ۱۱ دانشگاه آزاد اسلامی چه نگرشی نسبت به اتحاد ملی و انسجام اسلامی دارند؟ در همین راستا سؤال‌های فرعی هم مطرح می‌شوند که عبارتند از این که چه عواملی بر این نگرش بیشترین تأثیر را دارند؟ با استفاده از چه سازوکاری این تأثیر نمایان می‌شود؟ چه رویکردها و نظریه‌هایی این تأثیرات را تبیین می‌کنند؟

چارچوب نظری

در سنت ادیان توحیدی، خدای واحد، امت مؤمن خود را به وحدت و دوری از تفرقه فرا می‌خواند. در این جهان‌بینی، بشر عضو خانواده واحدی می‌باشد که از پدر و مادر یگانه‌ای آفریده شده است. در سوره حجرات آمده است: «یا ایهاالناس انا خلقناکم من ذکر و انثی و جعلناکم شعوباً و قبائل لتعارفوا ان اکرکم عندالله اتقیکم» (حجرات: ۱۳). قرآن مجید، ایجاد الفت و وحدت دل‌ها را یکی از الطاف الهی دانسته و رهاورد رسالت پیامبران می‌شمارد: «و اذکروا نعمت‌الله علیکم اذکنتم اعداء فالف بین قلوبکم فاصبحتم بنعمته اخواناً و کنتم علی شفاحفره من النار فانقذکم منها کذلک ینبئ الله لکم

آیاته لعکم تهتدون» «و همگی به رشته دین چنگ زنید و به راه‌های متفرق نروید و به یاد آرید این نعمت بزرگ خدا را که شما با هم دشمن بودید و خدا در دل‌های شما الفت و مهربانی انداخت و به لطف خداوند، همه برادر دینی شدید در صورتی که در پرتگاه آتش بودید و خدا شما را نجات داد. خداوند این گونه آیاتش را برای راهنمایی شما بیان می‌کند. باشد که به مقام سعادت، هدایت شوید» (آل عمران: ۱۰۳).

در آیه ۱۱۸ از سوره هود خداوند ضمن اشاره به فساد و اختلاف در امم گذشته می‌فرماید: «و لو شاء ربک لجعل الناس امه واحده و لایزالون مختلفین» این اختلاف در اقوام و ملل دنیا جعلی و قراردادی بوده و در طبیعت و واقعیت اقوام و ملل باقی خواهد ماند، همان‌طور که در طبیعت و خلقت انسان‌ها این‌طور است، مثل اختلاف در صورت‌ها و ظواهر و یا اختلاف در هوش، استعداد و عقل و ادراک، که به اختلاف نظرها و ایده‌ها می‌انجامد و آن خود پایه مشورت و رشد و تکامل است. اختلاف‌ها نیز مایه و ملاک فضیلت و کمال نیستند بلکه خداوند بر اساس سنت‌های ثابت و لایتنجیر خود، به آن دسته از انسان‌ها که راه رشد و هدایت را از مجرای همین اسباب و وسایل و کمک عقل خود و ارشاد انبیاء انتخاب و اختیار نموده و از محدوده این ظواهر و کثرات، که توقف در آنها منجر به فسادها و سقوط و هلاکت می‌شود، فراتر می‌روند، از روی لطف و رحمت خود نعمت توحید و وحدت و قرار گرفتن در صف امت واحده را می‌دهد و آنها را از فساد و تفرقه نجات می‌دهد (عطایی، ۱۳۶۹: ۳۴).

حضرت محمد(ص) نیز که آخرین پیام‌آور در این سنت الهی است، رسالت خویش را بر بستر اتحاد مؤمنان و ایمان‌آوردگان عملی کرده است. توصیه‌های مکرر رسول اکرم(ص) به رعایت برادری و وحدت و تأکید بر این امر که برتری افراد به یکدیگر تنها در تقوای آنهاست، حاکی از اهمیت حفظ یکپارچگی و اتحاد بین مسلمین می‌باشد. معظم‌له در این خصوص می‌فرماید: شخص مسلمان، برادر شخص مسلمان است. هرگز به او ستم نمی‌کند و هیچ‌گاه او را تنها و بی‌پناه نمی‌گذارد (حسین‌بر، ۱۳۸۰: ۲۳).

امام محمد باقر(ع) از پدران خود و از جد بزرگوارشان، حضرت محمد(ص) در ضمن حدیث مفصلی روایت می‌کند: چون روز قیامت فرا رسد، از جانب خداوند ندا می‌رسد: همسایگان خداوند کجا هستند؟ با شنیدن این ندا جماعتی به پا می‌خیزند که گروهی از فرشتگان به استقبال آنها می‌روند و می‌گویند: شما چه کاری کرده‌اید که به‌عنوان همسایگان خدا معرفی شده‌اید؟ آنها پاسخ می‌دهند: ما برای خدا با دیگران

پیمان محبت و دوستی برقرار کردیم. در راه خدا بذل و بخشش داشتیم و در راه خدا با افراد دیدار کردیم (مجلسی، ۱۴۱۴، جلد هفتم: ۲۳۲).

علامه سید محمد حسین طباطبایی از اتحاد ملی و انسجام اسلامی در اجتماع انسانی با مقوله وحدت اجتماعی یاد کرده و از آن به عنوان نیرو و اساس بنیادین جامعه اخلاقی مطلوب نام می برد و می فرماید: «دستور به یادآوری و متذکر شدن خداوند به نعمت اتحاد و یگانگی، مطابق آداب قرآن شریف است تا دعوت به وحدت ملی و انسجام اجتماعی بر اساس خیر و هدایت را صحیح بنا گذارده باشد، نه آنکه دستور به تقلید عامیانه و کورکورانه داده باشد؛ زیرا از روش و تعلیم الهی بسی به دور است که مردم را از یک طرف به سعادت و علم دعوت کند و از جانب دیگر آنان را در منجلاّب تقلید و تاریکی جهل نگه دارد. دلیل اصلی دعوت به اتحاد و انسجام اسلامی، همانا مشاهداتی است که افراد جامعه از تلخی دشمنی ها و شیرینی دوستی ها و برادری ها کسب کرده اند و هم چنین برای سعادت و نیکبختی خودشان و رسیدن ایشان به رستگاری است» (طباطبایی، ۱۴۱۶، جلد دوم: ۲۸۴).

امام خمینی (ره) اعضای جامعه را به قطرات باران تشبیه می کند که اگر از هم جدا باشند یک برگ را هم خیس نمی کنند، ولی اگر به هم متصل شوند، به مقدار اتصالشان دارای قدرت می شوند. گاه قدرت یک نهر، گاه قدرت رودخانه و گاه قدرت یک دریا پیدا می کنند و چنان این قدرت عظیم می شود که یک موجش می تواند کشتی ها را در هم بشکند. وی در فرازی دیگر بیان می دارد: «اگر ملت های مسلمان که تقریباً یک میلیارد جمعیت هستند، اینها برادر با هم باشند و به برادری با هم رفتار کنند، هیچ آسیبی بر اینها واقع نمی شود و هیچ یک از ابرقدرت ها قدرتی ندارند که تجاوز به آنها بکنند، ندارند، برادرها باید متوجه این معنا باشند» (صحیفه نور، جلد ۱۳: ۱۵).

رهبر معظم انقلاب نیز رمز ماندگاری و موفقیت را در اتحاد، انسجام و یگانگی می داند و با نام گذاری سال ۱۳۸۶ به نام اتحاد ملی و انسجام اسلامی، ملت ایران و جهان اسلام را به این امر خطیر فرا می خواند. بیانات و نصایح ایشان حول دو محور اساسی وحدت ملی و انسجام اسلامی متمرکز است که در ادامه به طور مجمل به فرازهایی اشاره می شود. ایشان معتقدند هرگونه اختلاف و تشنج آفرینی عامل نابودی امکانات کشور می باشد و هم چون امام راحل بیش از همه، مسئولان و سیاست گذاران عالی رتبه نظام را به وحدت و پرهیز از اختلاف فرا می خواند: «اگر چه این مسئله بسیار بدیهی است ولی در عمل، توجیه ها و مصلحت اندیشی ها و هوای نفس و القای نفوذی ها، مانع از تحقق

بخشیدن به آن می‌شوند. اختلاف و تشنج توان و امکانات کشور را به سوی بیراهه سوق می‌دهد و صرف قدرت‌طلبی و بیرون کردن حریف از میدان و البته به این مقدار بسنده نمی‌شود، بلکه جناح‌ها و احزاب و جمعیت‌ها، در کشاکش کسب قدرت و انزوای حریف، دست به سوی بیگانه دراز می‌کنند و منافع و مصالح ملت و انقلاب را فدای هماوردی و مسابقه قدرت می‌نمایند (حدیث ولایت، جلد چهارم، ۱۳۷۷: ۱۵۹).

ایشان در سطح کلان‌تر و جهان اسلام نیز تمامی مسلمین را به وحدت و انسجام دعوت می‌کنند و در بیاناتشان اشاره دارند که: «وحدت امر پیچیده‌ای است، ایجاد اتحاد یک کار پیچیده است. اتحاد بین ملت‌های اسلامی، با اختلاف مذاهب می‌سازد، با اختلاف شیوه‌های زندگی و آداب زندگی می‌سازد، با اختلاف فقه‌ها می‌سازد. معنای اتحاد بین ملت‌های اسلامی این است که در مسائل مربوط به جهان اسلام، هم‌سو حرکت کنند، به یکدیگر کمک نمایند و در داخل این ملت‌ها، سرمایه‌های خودشان را علیه یکدیگر به کار نیندند» (حدیث ولایت، جلد چهارم، ۱۳۷۷: ۷۵).

کاستلز از جامعه‌شناسان معاصر در خصوص ملت و هویت ملی بیان می‌دارد: «یک ملت تنها زمانی یک هویت یکپارچه ملی قابل پذیرش می‌یابد که اعضای آن کلیه اختلاف‌های مذهبی، زبانی، سیاسی، جغرافیایی و اقتصادی‌شان را کنار گذاشته و خود را جزئی واحد و یکپارچه بدانند... اصولاً هویت ملی دارای ساختار می‌باشد و بر اساس همین ساختاریابی بین اجزای آنها همبستگی و انسجام ایجاد می‌شود» (کاستلز، ۱۳۸۸، ج ۲: ۲۲).

کاستلز در بخشی از کتاب خود با اشاره به ظهور اسلام‌گرایی در پایان قرن بیستم به تشریح و تبیین جنبش‌های بنیادگرایی اسلامی در هزاره سوم می‌پردازد و بیان می‌دارد: «از دید نویسندگانی که فکر اسلامی این قرن را ساخته‌اند مثل حسن البنا و سید قطب یا سید ابوالاعلی مودودی، تاریخ اسلام بازسازی می‌شود تا تبعیت همیشگی دولت از دین نشان داده شود. برای یک مسلمان وابستگی بنیادی نه به وطن بلکه به امت، یعنی به اجتماع مؤمنان است که همگی از نظر تسلیم بودن در برابر الله برابر و یکسان‌اند (کاستلز، ۱۳۸۸: ۳۲-۳۳).

از نظر دورکیم، انسجام اجتماعی مؤلفه اصلی عمل و رفتار اجتماعی است و اساس آنرا اخلاقیات یا مقررات اخلاقی تشکیل می‌دهد که به عقیده وی عبارت است از مجموعه‌ای از قواعد و هنجارهایی که کردار انسان را راهنمایی و مهار می‌کند. وجود این رهنمودها بدین معنی است که افراد مطابق با تعهدات خود به دیگران و به طور کلی جامعه، به کنش متقابل دست می‌زنند. از این رهگذر، افراد از حقوق و میزان

مشارکت خود در ایجاد همبستگی اجتماعی شناخت پیدا می‌کنند لذا اخلاقیات برای ایجاد همبستگی میان مردم بسیار ضروری هستند. این قواعد اخلاقی، چسبندگی اجتماعی به وجود می‌آورد که خرده‌گروه‌های مستقل فرهنگی را به یکدیگر پیوند می‌دهد. بدون اخلاقیات، جامعه نمی‌تواند به بقای خود ادامه دهد (گرب، ۱۳۷۳: ۱۰۰). به تعبیر دیگر زمانی که اخلاقیات و به فراخور آن همبستگی و انسجام اجتماعی تضعیف شود، آسیب‌های اجتماعی گوناگونی از جمله اختلافات و نزاع‌های قومی، قبیله‌ای، نژادی، مذهبی و... در جامعه ظهور خواهد کرد (غفاری، ابراهیمی، ۱۳۸۵: ۶۳).

از دیدگاه پارسونز نیز انسجام یکی از ابعاد نظم اجتماعی است. وی چهار شکل کارکردی عام را برای نظام‌های اجتماعی در هر سطحی مطرح می‌کند که عبارتند از: (۱) انطباق با محیط؛ (۲) تحصیل هدف؛ (۳) انسجام؛ (۴) حفظ انگاره‌های فرهنگی. به نظر وی مسئله انسجام با تکیه بر هسته‌ای از ارزش‌ها و هنجارهای مشترک که حل می‌شود گاه به واسطه عامل‌های اجتماعی به‌عنوان امر مشروع پذیرفته می‌شود (روشه، ۱۳۸۸: ۱۰۷). در واقع کنش‌گر ارزش‌های موجود در جامعه را کسب کرده و فعالانه در ساختن آنها نقش ایفا می‌کند، فرهنگ نیز کارکرد خود را که برقراری انسجام و اتحاد می‌باشد انجام می‌دهد. لذا در جهان اجتماعی گروه‌های اجتماعی با هم هم‌نوا شده، گروه‌هایی هم که فرهنگ هنجاری عام را درونی نکرده‌اند، از فرایند وحدت فرهنگی بیرون رانده می‌شوند (سوینگوود، ۱۹۹۸: ۲۳).

چلبی در کتاب «جامعه‌شناسی نظم» بیان می‌دارد: در شکل ناب و به اصطلاح طبیعی آن، جوهره اصلی اجتماع قابل تحویل به علقه اجتماعی و تعهدات مشترک و به‌نسبت پایدار بین تعدادی کنش‌گر با پشتوانه تعاملاتی گرم توأم با سوگیری سنتی است. نوع و اندازه اجتماع بستگی به چهار عنصر (سیاسی، اقتصادی، اخلاقی و طبیعی) دارد، نوع اجتماع به نوع تعهد و وجوه علقه ارتباطی بستگی دارد و اندازه اجتماع به تعداد کنش‌گران مشمول آن وابسته است.

به‌زعم چلبی، تعهد یکی از عناصر محوری هرگونه اجتماع است. تعهد آنگاه که با علقه اجتماعی ترکیب شود حائز نوعی ضرورت اجتماعی و اخلاقی می‌شود. این نوع ضرورت بیشتر صبغه قطعی دارد تا شرطی (چلبی، ۱۳۸۴: ۷۱). هم‌چنین در فرایند توسعه اجتماعی با شکل‌گیری اعتماد قطعاً میزان عضویت اعضای جامعه در گروه‌ها، سازمان‌ها و انجمن‌های مختلف افزایش می‌یابد و آمادگی فرد برای برقراری ارتباط بیشتر می‌شود و بدین ترتیب اعتماد اجتماعی متقابل تعمیم می‌پذیرد.

پیشینه پژوهش

علیرضا محرابی (۱۳۸۷) در کتاب «بررسی و تبیین مبانی و مؤلفه‌های انسجام ملی» بیان می‌دارد که انسجام ملی از جمله دغدغه‌های جدی کشورهای مستقل می‌باشد که در عین حال فواید بی‌شماری دارد. مهم‌ترین منفعت آن برقراری امنیت ملی است که ارتباطی عمیق با چگونگی پیوند مردم با یکدیگر از یک‌سو و مردم با حاکمیت از سوی دیگر در قالب انسجام‌سازی درون یک کشور دارد. وی در ادامه تلاش تمامی حکومت‌ها را تحقق انسجام ملی و کاهش آسیب‌های احتمالی می‌داند و بیان می‌دارد که امنیت، آسایش و رفاه در گرو انسجام ملی است. وی اصول و مبانی کلی و مشترک نظیر مشارکت، اصل اعتمادسازی و غیره مبنای اتحاد و انسجام بوده و در تمام کشورها به آنها توجه ضروری می‌شود.

ابراهیم حاجیان (۱۳۸۷) در مقاله «مسئله وحدت ملی و الگوی سیاست قومی در ایران» بیان می‌دارد که ابعاد اجتماعی و سیاسی هویت ملی بیشترین چالش را در بین افراد داشته و بعد فرهنگی و سرزمینی کمترین چالشها را دارا می‌باشد. بنظر وی تمامی تلاش‌ها برای حفظ و ارتقاء ملی بایستی در چارچوب گفتمانی و با روش گفتگو و پرهیز از خشونت دنبال شود.

اصغر پرتویی (۱۳۷۹) در پژوهشی با عنوان «ملی‌گرایی و اسلام در ایران» بیان می‌دارد که ملت‌سازی و ایجاد هویت سیاسی مشترک از موضوع‌های حائز اهمیت در جامعه‌شناسی سیاسی و نظریات توسعه بوده که برای جوامع در حال توسعه و از جمله برای ایران قرن بیستم از اهمیت خاصی برخوردار است. از نظر وی حل بحران هویت و ایجاد حس ملی واحد، اولین گام در توسعه اجتماعی و سیاسی و حرکت در جهت حل بحران‌های مشروعیت و مشارکت محسوب می‌شود.

سیدرضا صالحی امیری (۱۳۸۸) در کتاب «انسجام ملی و تنوع فرهنگی» ضمن اشاره به سیاست‌های شکست‌خورده هماهنگ‌سازی در برخی کشورها از جمله روسیه، یوگسلاوی و... بر سیاست‌های تفاوت و تکرر تأکید داشته و راهکارهایی در سطوح مدیریتی، سیاستگذاری و قانونگذاری برای حفظ انسجام ارائه داده و در پایان برای اجرایی کردن این سیاست‌ها، راهکارهایی از جمله مشارکت احزاب و گروه‌ها، همکاری و هم‌دلی بین دولت با مردم، تقویت اعتماد میان اعضای جامعه، پذیرش تنوع قومی و شناخت تهدیدهای خارجی را پیشنهاد می‌دهد.

محمد عبداللهی در مقاله «مکانیسم و دینامیسم هویت جمعی در ایران» به این نتیجه

رسیده است که جامعه آماری تحقیق به گونه‌ای پایبند ارزش‌ها و هنجارهای قومی و فAMILI خود بوده و در فعالیت‌های روزمره مصالح و منافع قومی و فAMILI را بر مصالح ملی و منافع عام ترجیح می‌دهند (عبداللهی، ۱۳۷۸: ۱۰۸).

خلیل غلامی (۱۳۸۷) نیز در پژوهش «بررسی راه‌های تقویت وفاق ملی در استان کردستان» تکرر فرهنگی، توجه به اصول، مبانی و شاخص‌های ملی و همگانی اجتماع ایرانی را مهم و اساسی دانسته و پیشنهاد می‌کند که برای تقویت وفاق ملی نیازمند عدالت توزیعی، کاهش اختلافات مذهبی، توجه به مدیریت بومی، توسعه امکانات زیربنایی، ارتباطی و آموزشی هستیم.

در جمع‌بندی مبانی نظری و پیشینه پژوهش می‌توان چنین بیان کرد که تمامی ادیان الهی بر وحدت در عین کثرت هستی و کائنات تأکید دارند و دین اسلام به‌عنوان کامل‌ترین دین آسمانی اختلافات قبیله‌ای، زبانی، نژادی و... را امری طبیعی دانسته ولی آن‌را ملاک برتری قرار نمی‌دهد و مؤمنان را به چنگ زدن به ریسمان الهی دعوت می‌کند. رهبر انقلاب نیز ضمن هشدار از هرگونه دسته‌بندی در بین مسئولان و مردم، دامن زدن به اختلافات را موجبات زمینه‌سازی برای دیکتاتوری خشن می‌داند. بنابراین مطالب فوق به گونه‌ای بر «تعلق اجتماعی عام» تأکید دارند و افراد را از هرگونه تکیه بر تعلقات و هویت‌های خاص برحذر می‌دارند. از سوی دیگر این آموزه‌ها می‌توانند مبنای عقاید دینی و شرعی مسلمانان قلمداد شوند زیرا بر تعهدات ارزشی و علائق مشترک عام تأکید دارند.

در رویکرد دیگر جامعه‌شناسان کارکردگرا اجتماع را کلیتی متعادل و شامل خرده نظام‌های متعدد می‌دانند که اهداف و کارکردهای هر یک از این خرده‌نظام‌ها با اهداف و نیازهای نظام اجتماعی کل هماهنگ و هم‌سو می‌باشند. این خرده‌نظام‌ها می‌توانند شامل تشکل‌های گوناگون فرهنگی، اعتقادی، سیاسی، صنفی، علمی، و... باشند که در صورت هماهنگی در اهداف و رویه آنها انسجام اجتماعی تحقق می‌یابد و در غیر این صورت آسیب‌های اجتماعی بروز می‌کنند. میزان بالای چنین رویدادهای آسیب‌شناختی را می‌توان نشانه تکرر اهداف تشکل‌ها و گروه‌های تشکیل‌دهنده جامعه دانست.

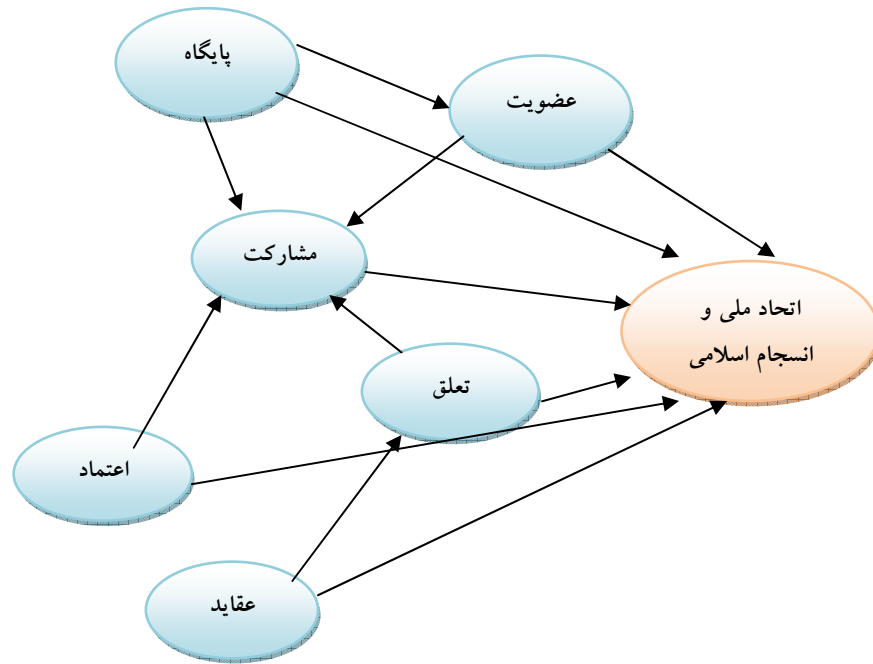
براساس همین رویکرد، مشارکت افراد در تشکل‌ها و به‌طور کلی در اجتماع می‌تواند مبنای انسجام اجتماعی باشد. دورکیم در این خصوص بیان می‌دارد که در روابط متقابل نوعی تقسیم کار شکل می‌گیرد و هرکس با انجام بخشی از کار به یک کلیت اجتماعی خدمت می‌کند.

عامل دیگری که می‌تواند در تقویت انسجام اجتماعی مؤثر باشد اعتماد کنش‌گران به یکدیگر است. در این خصوص چلبی به نقش کلیدی اعتماد به عنوان عاملی در انسجام اجتماعی توجه کرده و با اشاره به دیدگاه دورکیم و تونیس در خصوص هم‌بستگی و اعتماد اجتماعی بیان می‌دارد که بدون نوعی اعتماد، پایداری نظم اجتماعی ممکن نیست. در فرایند توسعه اجتماعی با شکل‌گیری اعتماد قطعاً میزان عضویت اعضای جامعه در گروه‌ها، سازمان‌ها و انجمن‌های مختلف افزایش یافته و آمادگی فرد برای برقراری ارتباط بیشتر می‌شود و بدین ترتیب هم‌بستگی اجتماعی گسترش می‌یابد.

فرضیه‌های پژوهش

۱. به نظر می‌رسد بین «پایگاه اقتصادی - اجتماعی» دانشجویان با میزان گرایش آنها به «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» رابطه وجود دارد. بدین معنا که هرچه «پایگاه اقتصادی - اجتماعی» بالاتر باشد گرایش به «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» بیشتر خواهد بود.
۲. به نظر می‌رسد بین «میزان اعتماد دانشجویان به دولت‌مردان» با میزان گرایش آنها به «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» رابطه وجود دارد. بدین معنا که هرچه میزان «اعتماد به دولت‌مردان» بیشتر باشد گرایش به «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» بیشتر خواهد بود.
۳. به نظر می‌رسد بین میزان «عضویت در تشکل‌های مدنی» با میزان گرایش به «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» رابطه وجود دارد. بدین معنا که هرچه میزان «عضویت در تشکل‌های مدنی» بیشتر باشد گرایش به «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» بیشتر خواهد بود.
۴. به نظر می‌رسد بین میزان «مشارکت سیاسی دانشجویان» با میزان گرایش آنها به «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» رابطه وجود دارد. بدین معنا که هرچه میزان «مشارکت سیاسی دانشجویان» بالاتر باشد گرایش به «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» بیشتر خواهد بود.
۵. به نظر می‌رسد بین «احساس تعلق اجتماعی عام» دانشجویان با میزان گرایش آنها به «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» رابطه وجود دارد. بدین معنا که هرچه «احساس تعلق اجتماعی» عام‌تر باشد گرایش به «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» بیشتر خواهد بود.
۶. به نظر می‌رسد بین میزان «گرایش به عقاید دینی و عبادی» دانشجویان و گرایش آنها به «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» رابطه وجود دارد. بدین معنا که هرچه «گرایش به عقاید دینی و عبادی» دانشجویان قوی‌تر باشد گرایش به «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» بیشتر خواهد بود.

مدل نظری (عوامل مؤثر بر اتحاد ملی و انسجام اسلامی)

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر از نوع تحقیق پیمایشی یا زمینه‌یابی بوده و دلیل به‌کارگیری این روش پراکندگی و گستردگی جامعه آماری می‌باشد.

متغیرهای مورد سنجش عبارتند از:

الف) متغیر وابسته «اتحاد ملی و انسجام اسلامی»: منظور از اتحاد ملی نداشتن گرایش منفی نسبت به دیگران و داشتن حس علاقه‌مندی به میهن و متحد شدن همه گروه‌های داخل یک سرزمین است (وینسنت، ۱۳۷۱: ۵۷). برای سنجش اتحاد ملی از ۱۲ گویه استفاده شده است.

منظور از انسجام اسلامی متحد شدن مذاهب مختلف بر محور توحید و کتاب آسمانی و دشمنی نکردن آنها با همدیگر است (موسوی، ۱۳۶۲: ۹۶). برای سنجش انسجام اسلامی از ۱۰ گویه استفاده شده است.

ب) متغیرهای مستقل که عبارتند از: (۱) پایگاه اقتصادی - اجتماعی (۴ گویه)؛

۲) میزان اعتماد به دولت (۷ گویه)؛ ۳) میزان عضویت در تشکل‌های مدنی (۵ گویه)؛
 ۴) میزان مشارکت سیاسی (۷ گویه)؛ ۵) میزان پایبندی به عقاید دینی و عبادی
 (۱۰ گویه) و ۶) احساس تعلق اجتماعی عام (۶ گویه).

ج) متغیرهای زمینه‌ای که عبارتند از: سن، جنس، رشته تحصیلی، دانشگاه محل
 تحصیل، قومیت، مذهب.

جامعه آماری در این پژوهش کلیه دانشجویان شاغل به تحصیل در واحدهای
 دانشگاهی منطقه ۱۱ دانشگاه آزاد اسلامی شامل واحدهای کرمانشاه، اسلام‌آباد غرب،
 صحنه، کنگاور، سنقر، جوانرود، سنندج، قروه، بیجار، سقز، میوان، ایلام، دره‌شهر و
 آبدانان در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸ می‌باشد که تعداد آنها بر اساس آمار اداره‌های
 آموزش واحدهای فوق بالغ بر ۳۱۱۶۸ نفر است.

در این پژوهش از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای مطابق نسبی استفاده شده است
 بدین صورت که ابتدا از بین سیزده واحد دانشگاهی منطقه، چهار واحد دانشگاهی
 ایلام، صحنه، سنندج و کرمانشاه به صورت تصادفی انتخاب شده، در مرحله دوم به
 دلیل متغیر بودن تعداد دانشجویان واحدها، از بین این چهار واحد به تناسب جمعیت،
 تعداد نمونه‌ها مشخص شده و سپس با در نظر گرفتن تناسب جنسی و رعایت کسر
 نمونه‌ای در طبقات به تعداد نمونه‌های مشخص شده در هر واحد دانشگاهی پرسشنامه
 تکمیل شده است. تعداد پرسشنامه‌ها بر حسب جمعیت نمونه برآورد شده بر اساس
 فرمول کوکران، ۳۲۵ مورد بوده و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه حضوری می‌باشد.

$$n = \frac{325 \times 31168 \times (1/96)^2 \times (1-1/4) \times 4}{31168 \times (1/96)^2 \times (1-1/4) \times 4 + 325}$$

اعتبار و پایایی پژوهش

در این پژوهش ما به دنبال اعتبار محتوایی پرسشنامه بودیم که در آن به بررسی اجزاء و
 شاخص‌های تشکیل‌دهنده ابزار اندازه‌گیری پرداخته شد. اعتبار محتوایی در این پژوهش
 با مراجعه به صاحب‌نظران و استادان دانشگاه‌ها و تبادل نظر با آنها تضمین شد. برای
 سنجش پایایی درونی ابزار پژوهش (پرسشنامه) از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد.
 نتایج به‌دست آمده مقدار پایایی استاندارد شده را برابر با ۰/۹۳۷ نشان می‌دهد و بیانگر
 این است که ۲۲ گویه مربوط به متغیر «اتحاد ملی وانسجام اسلامی» از میزان پایایی و

به عبارتی همسازی درونی بسیار بالایی جهت سنجش این شاخص‌ها برخوردارند لذا می‌توان گفت که ابزار اندازه‌گیری از پایایی بسیار بالایی برخوردار است.

نتایج توصیفی

براساس یافته‌های به دست آمده جامعه آماری این پژوهش شامل دانشجویان شاغل به تحصیل در سال تحصیلی ۱۳۸۸-۱۳۸۹ دانشگاه‌های آزاد اسلامی منطقه ۱۱ می‌باشد. ۳۲/۶ درصد دانشجویان از واحد سنندج، ۳۵/۱ درصد دانشجویان از واحد کرمانشاه، ۲۷/۴ درصد دانشجویان از واحد ایلام و ۴/۹ درصد دانشجویان از واحد صحنه انتخاب شده‌اند. قریب به اکثریت پاسخگویان (۷۱/۷ درصد) کرد هستند و آن هم به دلیل ماهیت جامعه آماری پژوهش می‌باشد. ۱۲/۸ درصد پاسخگویان فارس، ۳/۷ درصد ترک، ۰/۶ درصد عرب، ۸/۳ درصد لر، ۲/۵ درصد گیلکی و مازنی و ۰/۴ درصد سایر اقوام هستند. برای سنجش نگرش دانشجویان در خصوص میزان «اعتماد به عملکرد مسئولین» هفت گویه طراحی شد که نتایج مهم‌ترین آنها نشان می‌دهد که حدود ۴۷ درصد پاسخگویان به مسئولان اعتماد دارند. می‌توان گفت میزان اعتماد دانشجویان به عملکرد مسئولان در حد قابل قبول بوده اما نیازمند تلاش بیشتر از سوی مسئولان برای انجام مطلوب‌تر وظایف و مسئولیت‌های محوله می‌باشد. برای سنجش میزان مشارکت سیاسی دانشجویان دو بعد از مؤلفه‌های «شرکت در انتخابات» و هم‌چنین «حضور در تشکله‌ها و مناسبت‌های سیاسی» در نظر گرفته شده است. دانشجویان در امر مشارکت سیاسی در برخی ابعاد مثل شرکت در انتخابات (۶۰ درصد) و پیگیری اخبار و مسائل روز (۴۰ درصد) حضوری فعال داشته اما در سایر موارد مثل عضویت و همکاری با احزاب (۲۵ درصد) تمایل چندانی از خود نشان نداده‌اند. با وجود این به نظر می‌رسد دانشجویان مورد مطالعه در مقایسه با دانشجویان سایر کشورها مشارکت سیاسی بالاتری دارند. برای سنجش متغیر «میزان پایبندی به عقاید دینی» از ده گویه استفاده شده که ضمن مقایسه مناسک فردی با مناسک جمعی از ۱۰۰ درصد فراوانی جداول مربوطه، ۶۹ درصد تمایل به انجام امور فردی مناسک دارند؛ این در حالی است که از ۱۰۰ درصد فراوانی جداول مربوطه دیگر (ایثار، آموزش جمعی مناسک دینی و...) ۵۲ درصد تمایل به انجام تکالیف جمعی دارند. این نتایج بیانگر اهمیت و جایگاه دین در بین دانشجویان می‌باشد و به این معنا است که این گروه از دانشجویان به اعتقادات دینی خود ایمان داشته و خود را مقید به انجام امور و مناسک دینی می‌دانند.

در خصوص «احساس تعلق و وابستگی به اجتماع» که بر اساس سطوح هویتی خاص (قومی) تا عام (اسلامی) طراحی شده است به دنبال سنجش میزان تعلق و دلبستگی دانشجویان به هر یک از این اجتماعات هویتی بوده‌ایم. از یافته‌های جداول چنین برمی‌آید که فرد در عین این‌که دارای هویت محلی می‌باشد خود را به گونه‌ای متعلق به هویت اسلامی می‌داند هویتی که بر پایه ارزش‌های انسانی مشترک بنا شده است.

جدول شماره ۱: نتایج توصیفی اتحاد ملی و انسجام اسلامی

ردیف	گویه	کاملاً موافق	موافق	تا حدودی	مخالف	کاملاً مخالف
۱	«به میهنم ایران علاقه زیادی دارم»	٪۶۷	٪۱۶/۸	٪۱۰	٪۱/۹	٪۴/۴
۲	«نباید به سایر هم‌میثان خود توهین کنیم»	٪۵۶/۱	٪۳۰/۸	٪۵/۶	٪۲/۵	٪۵
۳	«بایستی از جریحه‌دار کردن احساسات سایر اقوام پرهیز کنیم»	٪۶۱/۹	٪۲۲/۵	٪۹/۱	٪۳/۴	٪۳/۱
۴	«علاقه‌مند به تاریخ و سرنوشت اقوام ایرانی می‌باشم»	٪۵۶/۶	٪۲۲/۸	٪۱۲/۸	٪۳/۱	٪۵/۶
۵	«حاضریم با جان و مال از میراث فرهنگی ایران‌زمین دفاع کنیم»	٪۴۹/۱	٪۲۲	٪۱۴/۹	٪۵/۹	٪۸/۱
۶	«بایستی همه اقوام ایرانی در مقابله با تهدیدات خارجی وحدت رویه داشته باشند»	٪۵۲/۴	٪۲۱	٪۱۷/۹	٪۴/۴	٪۴/۴
۷	«همه جای ایران وطن من است»	٪۶۳/۵	٪۱۶/۸	٪۱۱/۴	٪۴/۱	٪۴/۱
۸	«در مقابل تجاوز به کشورم حاضریم هر کاری که از دستم بر بیاید، انجام دهم»	٪۴۷/۲	٪۳۰/۷	٪۱۳/۶	٪۱/۶	٪۶/۶
۹	«زبان فارسی رمز هویت ملی ماست»	٪۲۵/۳	٪۳۵/۱	٪۲۴	٪۷/۲	٪۸/۵
۱۰	«حفظ و تقویت جامعه ملی - ایرانی وظیفه فراگیر و هماهنگی است و باید برای یکپارچگی و هم‌بستگی آن تلاش کنیم»	٪۴۴/۸	٪۳۰/۶	٪۱۵/۵	٪۲/۹	٪۶/۱
۱۱	«همه افراد در مقابل حفظ و حراست از جامعه ملی مسئولیت دارند»	٪۵۰/۸	٪۲۴/۹	٪۱۶/۳	٪۳/۲	٪۴/۸
۱۲	«ملت ایران جامعه یکپارچه است که فراتر از همه اقوام و فرقه‌های مذهبی دارای اصالت و سابقه تاریخی واحد است و باید هم‌چنان یکپارچه بماند»	٪۴۹	٪۲۵	٪۱۴/۱	٪۳/۸	٪۰/۸

۱۳	«چنانچه هر یک از اقوام اقداماتی برای جدا شدن از خاک ایران انجام دهند برای حفظ یکپارچگی سرزمین از آن دفاع می‌کنم»	٪۴۸/۱	٪۲۰/۵	٪۱۷/۹	٪۵/۱	٪۸/۳
۱۴	«عدم دشمنی مذاهب اسلامی با هم»	٪۶۱/۴	٪۱۸	٪۱۳/۹	٪۲/۹	٪۳/۸
۱۵	«هم‌سو بودن مذاهب اسلامی در مسائل مربوط به جهان اسلام»	٪۴۹	٪۳۰/۸	٪۱۳/۵	٪۲/۹	٪۳/۸
۱۶	«کمک کردن مذاهب اسلامی به یکدیگر در حل مسائل و مشکلات یکدیگر»	٪۵۵/۴	٪۲۳/۷	٪۱۴/۷	٪۱/۹	٪۴/۲
۱۷	«حرکت همه مذاهب بر محور کتاب و سنت پیامبر»	٪۵۶/۵	٪۲۲/۱	٪۱۳/۷	٪۴/۸	٪۳/۸
۱۸	«بایستی بر موارد توافقی مذاهب و فرقه‌ها تکیه کرد»	٪۴۱/۳	٪۲۲/۴	٪۲۳/۱	٪۷/۷	٪۵/۴
۱۹	«ملت ایران مسلمان است و عضوی از جامعه اسلامی است که باید به سوی تحصیل جامعه بزرگ اسلامی حرکت کند»	٪۵۸/۲	٪۲۰/۹	٪۱۰/۳	٪۳/۲	٪۷/۴
۲۰	«هر انسانی فقط در مقابل هم‌دینان خود مسئول است»	٪۲۴	٪۲۱/۱	٪۱۲/۱	٪۱۷/۳	٪۲۵/۶
۲۱	«ملت ایران بر اثر تاریخ و هویت دینی اسلامی شکل گرفته است»	٪۳۸/۱	٪۲۵/۲	٪۱۷/۱	٪۸/۷	٪۱۱
۲۲	«اعتقاد به دین اسلام و برخورداری از فرهنگ و تاریخ مشترک اسلامی»	٪۳۹/۸	٪۲۸/۲	٪۱۶/۸	٪۶/۱	٪۹/۱

نتایج جدول شماره ۱ بیانگر اینست که در مجموع گرایش دانشجویان به اتحاد ملی و انسجام اسلامی نسبتاً قوی می‌باشد. در خصوص ابعاد و مولفه‌های اتحاد ملی بیشترین تأکید بر مؤلفه‌های جغرافیایی و سرزمینی بوده به گونه‌ای که حدود ۶۷ درصد دانشجویان به سرزمین و میهنشان عشق و علاقه فراوانی دارند در مقایسه، به ابعاد زبانی و ادبی گرایش کمتری دارند مثلاً در پاسخ به گویه «زبان فارسی رمز هویت ملی ماست» تنها حدود ۲۵ درصد کاملاً موافق بوده‌اند. در خصوص ابعاد انسجام اسلامی بیشترین تأکید دانشجویان (حدود ۸۰ درصد) بر همسویی و همراهی مذاهب مختلف اسلامی با همدیگر و عدم خصومت‌ورزی نسبت به یکدیگر، دارند. اما در خصوص احساس مسئولیت نسبت به دیگران، خود را محدود به مرزهای اسلامی ننموده و فراتر از آن خود را در مقابل هم‌نوعان مسئول می‌دانند مثلاً در پاسخ به گویه «هر انسانی فقط در مقابل هم‌دینان خود مسئول است» حدود ۲۴ درصد پاسخگویان کاملاً موافق می‌باشند.

تبیین داده‌ها

در این مبحث ابتدا هم‌بستگی بین متغیرها مورد بررسی قرار گرفته، سپس تحلیل رگرسیون چند متغیره انجام شده و در پایان مدل تجربی که برآمده از نتایج می‌باشد ترسیم شده است.

جدول شماره ۲: سنجش رابطه بین «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» با متغیرهای مستقل

متغیرهای مستقل	ضریب پیرسون	سطح معنی‌داری	فراوانی
پایگاه اقتصادی - اجتماعی	٪۱۲۰	٪۱۱۸	۲۶۷
میزان مشارکت سیاسی	٪۳۴۵**	٪۰۰۰	۲۷۱
عضویت در تشکل‌های مدنی	٪۱۶۷*	٪۰۳۰	۲۶۷
گرایش به عقاید دینی	٪۲۸۶**	٪۰۰۰	۲۹۵
اعتماد به مسئولین	٪۴۸۵**	٪۰۰۰	۲۶۷
تعلق اجتماعی عام	٪۴۸۳**	٪۰۰۰	۳۱۲

نتایج تحلیل‌های دو متغیری که در جدول شماره ۲ آمده بیانگر این است که «نگرش دانشجویان به اتحاد ملی و انسجام اسلامی» با پنج متغیر مستقل «مشارکت سیاسی»، «عضویت در تشکل‌های مدنی»، «گرایش به عقاید دینی»، «اعتماد به مسئولین» و «تعلق اجتماعی عام» رابطه دارد اما با متغیر «پایگاه اقتصادی - اجتماعی» رابطه معنی‌داری ندارد. بنابراین فرضیه نخست پژوهش یعنی «به نظر می‌رسد بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی دانشجویان با میزان گرایش آنها به اتحاد ملی و انسجام اسلامی رابطه وجود دارد»، مورد تأیید قرار نمی‌گیرد و این امر می‌تواند بیانگر این موضوع باشد که نگرش دانشجویان به اتحاد ملی و انسجام اسلامی نگرشی مشابه و همانند بوده و به یک طبقه خاص منحصر و محدود نمی‌باشد. بنابراین به تعبیر پارسونز می‌تواند انسجامی هنجاری مبتنی بر اصول مشترک ارزشی در جامعه باشد بدین معنا که فرایند انسجام فرایندی است که در آن واحدهای متمایز به یکدیگر پیوند خورده و خرده‌فرهنگ‌هایی از قبیل طبقات اجتماعی و اقشار شهری و روستایی دارای نگرشی واحد در خصوص اتحاد ملی و انسجام اسلامی می‌باشند.

فرضیه دوم یعنی «به نظر می‌رسد بین میزان اعتماد دانشجویان به دولت‌مردان با میزان گرایش آنها به اتحاد ملی و انسجام اسلامی رابطه وجود دارد» مورد تأیید

قرار می‌گیرد. این نتیجه می‌تواند مؤید دیدگاه چلبی باشد که به نقش کلیدی اعتماد به عنوان عاملی در انسجام اجتماعی توجه کرده است.

یافته‌های پژوهش هم‌چنین این فرضیه را که «به نظر می‌رسد بین میزان عضویت در تشکل‌های مدنی با میزان گرایش به اتحاد ملی و انسجام اسلامی رابطه وجود دارد» تأیید می‌کند. اجتماع اخلاقی بر تعهدات ارزشی مشترک و علائق مشترک در فهم روابط بین ذهنی مابین تعداد کثیری از کنش‌گران عمدتاً با پشتوانه تعاملات گفتمانی به نسبت گرم، استوار است و عضویت در این تشکل‌ها به تساهل و تسامح افراد در مقابل اندیشه‌ها و تفکرات مختلف کمک کرده و موجبات همبستگی اجتماعی را فراهم می‌کند.

هم‌چنین نتایج حاصله بیانگر تأیید فرضیه «به نظر می‌رسد بین میزان مشارکت سیاسی دانشجویان با میزان گرایش آنها به اتحاد ملی و انسجام اسلامی رابطه وجود دارد» می‌باشد. این امر مؤید آیات، احادیث و فرمایش‌های بزرگان دینی می‌باشد که همواره احاد جامعه را به همکاری، تعاون، مودت و مشارکت در امور مسلمین فرامی‌خوانند. درحقیقت بدون داشتن تعاون و همکاری هیچ وحدتی حاصل نمی‌شود.

درخصوص فرضیه پنجم یعنی «به نظر می‌رسد بین احساس تعلق اجتماعی عام از سوی دانشجویان با میزان گرایش آنها به اتحاد ملی و انسجام اسلامی رابطه وجود دارد» می‌توان گفت که هر یک از دانشجویان به گونه‌ای دارای تعلقات قومی، محلی، مذهبی، ملی، اسلامی و... می‌باشند. نکته کلیدی این است که با توجه به یافته‌ها، اکثریت آنها دارای تعلقات ملی - اسلامی و به تعبیر دیگر تعلقات عام می‌باشند.

با توجه به یافته‌های استخراج شده فرضیه ششم یعنی «به نظر می‌رسد بین میزان پایبندی به عقاید دینی و گرایش آنها به اتحاد ملی و انسجام اسلامی رابطه وجود دارد» نیز تأیید می‌شود. این نتیجه بیانگر این واقعیت است که فرد مسلمان هم بر اساس ارزش‌های دینی و هم در عمل تمایل و گرایش به وحدت کلمه دارد و این نشان از شناخت دانشجو به اسلام نابی می‌باشد که مسلمانان را با وجود اختلاف در عقاید و در مبانی مذهبی خود به اتحاد و انسجام دعوت می‌کند.

جدول شماره ۳: خلاصه مدل متغیرهای مستقل با متغیر وابسته

خطای برآورد استاندارد	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی	مدل
۱۴/۰۱۸۷۴	۰/۲۲۶	۰/۲۸۱	۰/۵۳۰ ^a	۱

با توجه به این که داشتن همبستگی بین متغیرها پیش فرض کاربرد رگرسیون می باشد. بر این اساس به تحلیل رگرسیون یا همان پیش بینی متغیر وابسته از طریق پنج متغیر مستقلی پرداخته می شود که با متغیر وابسته دارای همبستگی هستند. مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها ۰/۵۳۰ می باشد که نشان می دهد بین مجموعه متغیرهای مستقل و متغیر وابسته (اتحاد ملی و انسجام اسلامی) همبستگی متوسط وجود دارد. مقدار ضریب تعیین تعدیل شده (R^2) که برابر با ۰/۲۲۶ می باشد، نشان می دهد که ۲۲/۶ درصد از کل تغییرات متغیر وابسته به وسیله پنج متغیر مستقل فوق الذکر تبیین می شود.

جدول شماره ۴: ضریب همبستگی متغیرهای مستقل با وابسته

مدل	ضریب غیر استاندارد			سطح معنی داری	همبستگی		
	ضریب همبستگی	خطای استاندارد	ضریب تعیین		بر مبنای صفر	جزئی	بخشی
ثابت	۲۴/۱۶۶	۱۳/۴۶۸		۱/۷۹۲	۰/۰۷۷		
پابندی به عقاید دینی	۰/۳۱۳	۰/۲۳۷	۰/۱۳۶	۱/۳۲۲	۰/۱۹۰	۰/۱۵۳	۰/۱۴۷
اعتماد به مسئولین	۰/۶۵۴	۰/۳۴۸	۰/۲۰۸	۱/۸۸۰	۰/۰۳۳	۰/۴۰۱	۰/۲۰۷
تعلق اجتماعی عام	۱/۵۰۳	۰/۵۰۵	۰/۳۱۶	۲/۹۷۷	۰/۰۰۴	۰/۳۹۱	۰/۳۱۸
عضویت در تشکل های مدنی	۱/۵۴۰	۰/۷۵۲	۰/۰۸۵	۱/۸۷۹	۰/۳۸۲	۰/۱۶۰	۰/۰۹۸
میزان مشارکت سیاسی	۰/۴۰۶	۰/۳۳۲	۰/۱۲۶	۱/۲۲۴	۰/۲۲۵	۰/۲۹۰	۰/۱۳۶

جدول شماره ۴ به بررسی ضرایب تأثیر رگرسیونی هر متغیر مستقل بر متغیر وابسته پرداخته است. تفسیر ضرایب رگرسیونی بر اساس ضریب بتا انجام گرفته که سهم نسبی هر متغیر مستقل در مدل مشخص شده است. بر این اساس سه متغیر میزان مشارکت، عضویت در تشکل های مدنی و گرایش به عقاید دینی بر متغیر «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» تأثیری ندارند زیرا سطح خطای تی آنها بالاتر از ۰/۰۵ می باشد. اما تأثیر دو متغیر «اعتماد به مسئولین» و «تعلق اجتماعی عام» بر «اتحاد ملی و انسجام اسلامی» معنی دار است. بنابراین می توان معادله رگرسیون را در هر دو حالت به شرح ذیل بیان کرد:

معادله رگرسیون استاندارد نشده:

$$(مشارکت سیاسی) + ۰/۴۰۶ + (عضویت در انجمن ها) + ۱/۵۴۰ + (تعلق اجتماعی عام) + ۱/۵۰۳ (اعتماد به$$

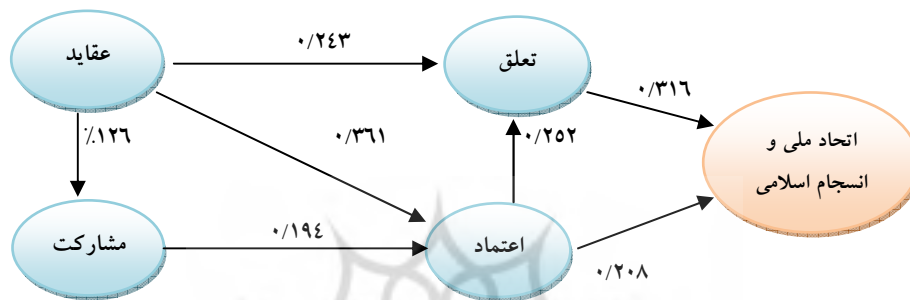
$$مسئولان) + ۰/۶۵۴ (پابندی به عقاید دینی) + ۰/۳۱۳ + ۲۴/۱۶۶ = اتحاد ملی و انسجام اسلامی$$

معادله رگرسیون استاندارد شده:

$$\text{(تعلق به اجتماع عام)} + ۰/۳۱۶ + \text{(اعتماد به مسئولان)} + ۰/۲۰۸ = \text{اتحاد ملی و انسجام اسلامی}$$

در پایان با استفاده از رگرسیون خطی به روش هم‌زمان به بررسی تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته پرداخته و روابط بین متغیرها را مطابق با واقعیت‌های موجود تحلیل کرده‌ایم. برای این منظور به ترتیب هر کدام از متغیرهایی که بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته داشته‌اند تعیین کرده تا اثرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای مستقل بر هم و هم‌چنین متغیر وابسته مشخص شود، بعد از سه مرحله و پس از آنکه ضرایب مسیر برای کلیه مسیرهای تفکیکی به دست آمد از طریق ترکیب نمودارها اثرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته اصلی به دست آمد و به صورت نمودار نهایی به همراه ضرایب بتا ترسیم شد.

مدل تجربی عوامل مؤثر بر اتحاد ملی و انسجام اسلامی

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

کشور ایران از یک سو از تنوع فرهنگی برخوردار است و از سوی دیگر این نظام در درون اجتماع بزرگ‌تری از تنوع قومی، ملی، نژادی، مذهبی، زبانی و... به نام امت اسلامی قرار دارد. نتایج حاصله بیانگر این است که دانشجویان به عنوان بخشی از کنش‌گران درون این اجتماعات، بطور قابل ملاحظه‌ای خواهان اتحاد درونی ایرانیان با یکدیگر و در سطح کلان‌تر خواهان انسجام مسلمانان فارغ از هرگونه مرزبندی ملی، مذهبی، جغرافیایی، زبانی، نژادی و... در سراسر جهان می‌باشند. این گرایش بیانگر فهم و بصیرت دانشجویان به اصل وحدت کلمه می‌باشد. بر این اساس به نظر دانشجویان تار و پود فرهنگ دینی - ملی به گونه‌ای درهم تنیده شده‌اند که می‌توان یک کل منسجم و یکپارچه‌ای را متصور شد.

همان‌طور که گفته شد اساس و بنیان هر جامعه‌ای بر پیوند و انسجام (خرده‌فرهنگ‌ها و خرده‌نظام‌ها و...) درون آن استوار است. این موضوع می‌تواند بیانگر این یافته‌ها باشد که قشرهای مختلف از جمله دانشجویان در عین این‌که دارای هویت و ارزش‌های خاص خود می‌باشند به گونه‌ای پایبند به هویت و ارزش‌های عام اجتماعی نیز هستند. نتایج حاصله بیانگر این است که میزان اعتماد دانشجویان به مدیران در حد متوسطی قرار داشته و بایستی تقویت شود زیرا اعتماد در انسجام اجتماعی نقشی کلیدی دارد و به تعبیر دورکیم و تونیس بدون نوعی اعتماد، پایداری اجتماعی ممکن نیست؛ لذا می‌توان گفت در فرایند توسعه اجتماعی با تقویت اعتماد بنیادین بین افراد جامعه به‌ویژه مابین شهروندان با دولت‌مردان گرایش به انسجام اجتماعی بیشتر می‌شود. بنابراین هرگاه احساس فاصله ذهنی بین شهروندان با یکدیگر و هم‌چنین بین شهروندان و مدیران کاهش یابد، انسجام اجتماعی افزایش می‌یابد. لذا می‌توان اهداف مشترک را بر بنیان‌های وحدت‌بخش داخلی مبتنی بر باورهای ملی و روی‌گردانی از تعصبات قومی و مذهبی و دعوت تمامی مسلمانان جهان در زیر لوای پرچم «لا اله الا الله / محمد رسول الله» تقویت کرد. درحقیقت آنچه موجبات وحدت ایران و جهان اسلام را فراهم می‌کند نفی و طرد هرگونه هویت‌جویی‌های فرقه‌ای و قومی افراطی در درون امت اسلامی و سرزمین ایران می‌باشد. بنابراین توجه ویژه به این ریشه‌ها وحدت ملی و انسجام اسلامی را با تکیه بر هم‌گرایی دینی - ملی به ارمغان می‌آورد. لذا پیشنهاد می‌شود در این راستا اقداماتی بدین شرح صورت پذیرد:

۱- برگزاری اجلاس‌ها و کنگره‌های جهانی با محوریت تقریب مذاهب اسلامی و دعوت از شخصیت‌های برجسته علمی و دینی جهان اسلام که در راستای وحدت و تقریب مذاهب فعالیت دارند. در این راستا می‌توان به چاپ و نشر آثار و تألیفات این اندیشمندان همت گمارد.

۲- ایجاد و تقویت اعتماد بنیادین در افراد، طی فرایند جامعه‌پذیری توسط نهادهای خانواده و مدرسه به منظور گسترش حس اعتماد در جامعه. در این خصوص بهتر است که کودکان از همان سنین ابتدایی با ارکان و مصادیق اعتماد توسط والدین خود آشنا شده و آن را درونی کنند.

۳- تشویق و ترغیب دانشجویان به عضویت در تشکل‌های علمی، دینی، فرهنگی و... در مراکز دانشگاهی به منظور تقویت بنیان‌های مشارکت اجتماعی.

۴- ایجاد دو واحد درسی «ایران‌شناسی» در مقطع کارشناسی برای آشنایی بیشتر دانشجویان با فرهنگ توانمندی‌ها، قابلیت‌ها، تنوع فرهنگی و... کشور.

منابع

- پرتویی، اصغر (۱۳۷۹)؛ «نقش ملی‌گرایی و اسلام در ایجاد هویت مشترک ملت‌سازی در دوره پهلوی و جمهوری اسلامی ایران» (منتشر نشده).
- چلبی، مسعود (۱۳۸۴)؛ *جامعه‌شناسی نظم*، تهران: نشر نی.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۳)؛ «مسئله وحدت ملی و الگوی سیاست قومی در ایران»، مسائل اجتماعی ایران (مجموعه مقالات)، نشر آگه، تهران: صص ۳۱-۵۲.
- حسین‌بر، عثمان (۱۳۸۰)؛ *بررسی عوامل مؤثر بر نگرش دانشجویان بلوچ نسبت به هویت ملی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۷۷)؛ *حدیث ولایت*، جلد چهارم، تهران: دفتر مقام معظم رهبری، سازمان تبلیغات اسلامی.
- خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۷۸)؛ *صحیفه نور*، دفتر پانزدهم، چاپ دوم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خدوری، مجید (۱۳۷۴)؛ *گرایش‌های سیاسی در جهان عرب*، ترجمه عبدالرحمن عالم، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- روشنی، عبدالباقی (۱۳۸۳)؛ «تئوری‌های اخیر در مورد ناسیونالیسم»، *هفته‌نامه روژه لات*، ش ۸، صص ۱-۳.
- صالحی امیری، سیدرضا (۱۳۸۸)؛ *انسجام ملی و تنوع فرهنگی*، تهران: مؤسسه انتشاراتی کمیل.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۴۱۶)؛ *تفسیر المیزان*، ترجمه سیدمحمد باقر موسوی همدانی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی اصفهان.
- عبداللهی، محمد (۱۳۷۶)؛ «جامعه‌شناسی بحران هویت»، *نامه پژوهش*، ش ۲ و ۳، صص ۲۷-۴۵.
- عطایی، نجاح عطاء (۱۳۶۹)؛ *سیر اندیشه ملی‌گرایی از دیدگاه اسلام*، ترجمه علیقلی بخشایی، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- غفاری، غلامرضا و عادل ابراهیمی لویه (۱۳۸۵)؛ *جامعه‌شناسی تغییرات اجتماعی*، چاپ سوم، تهران: نشر آگه.
- غلامی، خلیل (۱۳۷۸)؛ *تحقیق پیمایشی راه‌های تقویت وفاق ملی در استان کردستان* (منتشر نشده).
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۲)؛ *عصر اطلاعات*، ترجمه حسن جاووشیان، جلد دوم، تهران: طرح نو.
- روشه، گی (۱۳۸۲)؛ *تالکوت پارسونز*، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: نشر طالع.
- گرب، ادوارد (۱۳۷۳)؛ *نابرابری اجتماعی، دیدگاه‌های نظریه پردازان کلاسیک و معاصر*، ترجمه محمد سیاه‌پوش و احمدرضا غروبی‌زاده، چاپ دوم، تهران: نشر معاصر.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۱۴)؛ *بحار الانوار*، تهران: انتشارات اسلامیه.
- محرابی، علیرضا (۱۳۸۷)؛ *میانی و مؤلفه‌های انسجام ملی*، تهران: انتشارات شادان.
- موسوی، امام سیدشرف (۱۳۶۲)؛ *مباحث عمیق در وحدت اسلامی*، ترجمه احمد صادق اردستانی، تهران: انتشارات صادق.
- ویسننت، اندرو (۱۳۷۸)؛ *ایدئولوژی‌های مدرن سیاسی*، ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران: نشر ققنوس.
- Anderson, Benedict (1991); *Imagined Community*, Second Edition, London: Verso Revised.
- Geertz, Clifford (1963); "Primordial Sentiments and Civil Politics in the New State" in, ed. *Old Societies and New States*, Eds by Geertz, New York: Free Press.
- Swingewood, Alan (1998); *Cultural Theory and Problem of Modernity*, Macmilan: Macmilan University Press.